IMOM BUXORIYNING “AL-ADAB AL-MUFRAD” ASARI: MAZMUNI, ILMIY-METODIK XUSUSIYATLARI VA AXLOQIY-TARBIYAVIY AHAMIYATI

Ermo'minova Maftuna G'ofurovna

Mazkur maqolada buyuk muhaddis Imom Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriyning “Al-Adab al-Mufrad” asari, uning yaratilish maqsadi, mazmun-mohiyati, hadislarni jamlash va tartibga solishdagi o‘ziga xos metodologiyasi hamda islomiy axloq va tarbiyani shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Asarda ota-onaga hurmat, qarindoshlik rishtalarini mustahkamlash, qo‘shnichilik, mehr-oqibat, rostgo‘ylik, sabr, hayo, kechirimlilik va insonlararo munosabatlarga oid masalalar yoritilgani ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, “Al-Adab al-Mufrad”ning “Sahih al-Buxoriy”dan farqli jihatlari, asarning ilmiy-metodik xususiyatlari va zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Imom Buxoriy, Al-Adab al-Mufrad, hadis, sunnat, axloq, odob, tarbiya, isnod, matn, ma’naviyat, ota-ona, qarindoshlik, jamiyat.

KIRISH

Islom ilm-fani tarixida hadis ilmining rivojiga ulkan hissa qo‘shgan allomalardan biri Imom Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriydir. U hadislarni yig‘ish, tekshirish, tasniflash va ilmiy asosda tartibga solish borasida o‘ziga xos maktab yaratgan. Uning “Al-Jome’ as-Sahih” asari hadis ilmining eng mashhur manbalaridan biri sifatida e’tirof etilgan bo‘lsa, “Al-Adab al-Mufrad” asari insonning axloqiy kamoloti va kundalik hayotdagi odob-axloq qoidalariga bag‘ishlangan muhim manbalardan biridir.

“Al-Adab al-Mufrad” nomi arab tilidan “alohida odob-axloq kitobi” mazmunini anglatadi. Asarning asosiy yo‘nalishi insonning o‘z oilasi, qarindoshlari, qo‘shnilari va umuman jamiyat a’zolari bilan munosabatlarini tartibga soluvchi axloqiy tamoyillarni hadislar orqali yoritishdan iborat. Mazkur asar hadis va islomiy axloq masalalarini o‘rganishda muhim manba sifatida qaraladi.

IMOM BUXORIY VA HADIS ILMIDAGI ILMIY MEROSI

Imom Buxoriy IX asr hadis ilmining yirik namoyandalaridan bo‘lib, uning ilmiy faoliyati hadislarni faqat yig‘ish bilan chegaralanmagan. U hadis roviylarining ishonchliligi, sanadlarning bog‘liqligi, matnlarning mazmuni va rivoyatlarning turli shakllariga katta e’tibor qaratgan.

Imom Buxoriyning ilmiy metodologiyasida hadisning mazmuni bilan bir qatorda uning yetib kelish zanjiri — isnod ham muhim o‘rin tutadi. “Al-Adab al-Mufrad” bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda ham asardagi isnod va matn bilan bog‘liq metodik xususiyatlar, roviylar, rivoyat shakllari, matnlarning takrorlanishi va bob sarlavhalarining mazmuniy vazifasi tahlil qilingan.

“AL-ADAB AL-MUFRAD” ASARINING MAVZU DOIRASI

“Al-Adab al-Mufrad”ning markazida insonning go‘zal xulq-atvorini shakllantirish masalasi turadi. Unda shaxsning oiladagi, qarindoshlar orasidagi va jamiyatdagi munosabatlariga oid ko‘plab masalalar yoritiladi.

Asarning muhim mavzularidan biri — ota-onaga yaxshilik qilish masalasidir. Islomiy axloqda ota-onani hurmat qilish insonning muhim burchlaridan biri sifatida ko‘riladi. Imom Buxoriy mazkur masalani alohida e’tibor bilan yoritib, ota-onaga nisbatan hurmat, xizmat va mehr ko‘rsatishning ma’naviy ahamiyatini hadislar orqali ifodalaydi.

Ikkinchi muhim yo‘nalish — qarindoshlik rishtalarini saqlash. Insonning qarindoshlari bilan yaxshi munosabatda bo‘lishi nafaqat oilaviy totuvlik, balki jamiyatdagi ijtimoiy birdamlikni ham ta’minlaydi.

Shuningdek, asarda qo‘shniga yaxshilik qilish, mehmonni hurmat qilish, salomlashish odobi, shirinso‘zlik, rostgo‘ylik, sabr va kechirimlilik, mehr-shafqat, hayo, bolalarga mehr ko‘rsatish, bemorlarni ziyorat qilish va insonlar bilan yaxshi muomala qilish kabi masalalar muhim o‘rin egallaydi.

Shu sababli “Al-Adab al-Mufrad”ni faqat hadislar to‘plami sifatida emas, balki insonning ma’naviy-axloqiy kamolotini tushuntiruvchi tarbiyaviy manba sifatida ham o‘rganish mumkin.

ASARNING ILMIY-METODIK XUSUSIYATLARI

“Al-Adab al-Mufrad”ning muhim jihatlaridan biri — materiallarning mavzular asosida tartiblanganidir. Imom Buxoriy hadislarni shunchaki ketma-ket keltirmasdan, ularni muayyan mavzular doirasida jamlagan.

• Bob sarlavhalaridan foydalanish — bob nomlari hadislarning asosiy mazmunini anglashga yordam beradi.

• Isnodga e’tibor — hadislarning kimlar orqali rivoyat qilinganiga e’tibor qaratiladi.

• Matn mazmunini hisobga olish — hadisning mazmuni ilmiy jihatdan ham ko‘rib chiqiladi.

• Hadislarni mavzuviy tasniflash — ota-ona, qarindoshlar, qo‘shnilar, farzandlar va boshqa ijtimoiy munosabatlarga oid hadislar muayyan mavzular doirasida jamlanadi.

• Takror va qisqartirish usulidan foydalanish — bir mazmunni ifodalovchi rivoyatlar o‘rtasidagi farqlarni ko‘rsatish yoki muayyan jihatni ta’kidlash maqsadida hadis matnlaridan foydalaniladi.

“AL-ADAB AL-MUFRAD” VA AXLOQIY TARBIYA

Asarning bugungi kundagi ahamiyatini uning tarbiyaviy yo‘nalishida ko‘rish mumkin. Insonning bilimli bo‘lishi bilan bir qatorda, uning odobli, mas’uliyatli va mehribon bo‘lishi ham muhimdir.

“Al-Adab al-Mufrad”da axloq individual fazilat sifatida emas, balki insonning boshqa kishilar bilan munosabatida namoyon bo‘ladigan qadriyat sifatida talqin qilinadi.

Ota-onaga hurmat oilaviy tarbiyaning asosini tashkil etsa, qo‘shniga yaxshilik qilish jamiyatdagi o‘zaro hurmatni mustahkamlaydi. Qarindoshlik rishtalarini saqlash esa ijtimoiy birdamlikka xizmat qiladi.

Shu jihatdan asar yosh avlodni tarbiyalashda ham muhim metodik manba bo‘la oladi. Undagi axloqiy tamoyillarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarda hurmat, mas’uliyat, mehr-oqibat, bag‘rikenglik va insonparvarlik kabi fazilatlarni rivojlantirish mumkin.

“AL-ADAB AL-MUFRAD”NING “SAHIH AL-BUXORIY”DAN FARQLI JIHATLARI

Imom Buxoriyning “Al-Jome’ as-Sahih” va “Al-Adab al-Mufrad” asarlari bir muallif qalamiga mansub bo‘lsa-da, ularning mavzu va vazifalarida muhim farqlar mavjud.

“Al-Jome’ as-Sahih”da aqida, ibodat, muomala, tafsir, tarix va boshqa ko‘plab hadisga oid mavzular keng qamrab olingan. “Al-Adab al-Mufrad” esa asosan odob-axloq va insonlararo munosabatlar masalalariga yo‘naltirilgan.

“Al-Adab al-Mufrad”dagi barcha rivoyatlarni “Sahih al-Buxoriy”dagi hadislar kabi avtomatik ravishda sahih deb qabul qilish to‘g‘ri emas. Ilmiy foydalanishda hadislarning darajasi va sanadlarini alohida tadqiq qilish muhimdir.

ASARNING BUGUNGI KUNDAGI ILMIY VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Zamonaviy jamiyatda texnologik taraqqiyot bilan bir qatorda insonlararo munosabatlar, oilaviy qadriyatlar va axloqiy tarbiya masalalari ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Shu nuqtayi nazardan “Al-Adab al-Mufrad”dagi axloqiy tamoyillarni tarixiy-diniy manba sifatida ilmiy o‘rganish muhim ahamiyatga ega.

Ayniqsa, asardagi ota-ona va farzand, qarindoshlar, qo‘shnilar, ustoz va shogird, inson va jamiyat munosabatlariga oid qarashlar axloqiy tarbiya tarixini o‘rganishda muhim material bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi ta’lim jarayonida ham ushbu manbadan foydalanish o‘quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmatni shakllantirish, odob-axloq tushunchalarini tarixiy manbalar asosida tushuntirish imkonini beradi.

ILMIY YANGILIK

Mazkur maqolaning ilmiy yangiligi “Al-Adab al-Mufrad” asarining faqat hadislar to‘plami sifatidagi emas, balki axloqiy-tarbiyaviy konsepsiyani mujassamlashtirgan manba sifatidagi xususiyatlarini kompleks yoritishdan iborat.

Tadqiqot davomida asarning mavzuviy tuzilishi, bob sarlavhalarining mazmuniy vazifasi, isnod va matnga munosabat hamda hadislar orqali insonlararo munosabatlarni tartibga solish tamoyillari o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqildi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Imom Buxoriyning “Al-Adab al-Mufrad” asari islomiy axloq, odob va insoniy munosabatlarni o‘rganishda muhim ilmiy-ma’naviy manbalardan biridir. Asarda insonning oiladagi, qarindoshlari, qo‘shnilari va jamiyatdagi munosabatlariga oid ko‘plab axloqiy masalalar hadislar asosida yoritilgan.

Asarning o‘ziga xosligi uning mavzularni tartibli ravishda jamlashi, bob sarlavhalaridan ilmiy-metodik vosita sifatida foydalanishi hamda hadislarning isnod va matniga e’tibor qaratishida namoyon bo‘ladi.

“Al-Adab al-Mufrad”ning asosiy g‘oyaviy yo‘nalishi insonni go‘zal xulq, mehr-oqibat, hurmat, sabr, rostgo‘ylik va mas’uliyat ruhida tarbiyalash bilan bog‘liq. Shu sababli ushbu asar nafaqat hadis ilmi, balki ma’naviyat, axloqshunoslik, pedagogika va islom madaniyati tarixini o‘rganishda ham qimmatli manba bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Al-Buxoriy, Muhammad ibn Ismoil. Al-Adab al-Mufrad. Muhammad Fuod Abdulboqiy tahriri ostida. Bayrut: Dor al-Basho’ir al-Islomiyya, 2001.
2. Al-Buxoriy, Muhammad ibn Ismoil. Al-Jome’ as-Sahih.
3. Ibn Hajar al-Asqaloniy. Fath al-Boriy bi sharh Sahih al-Buxoriy. Bayrut: Dor al-Ma’rifa.
4. Almajd, Muhammed Saeed. The Methodology of Imam al-Bukhari in al-Adab al-Mufrad. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2018.
5. Chachan, Ahmed Ghazi; Al-Badrani, Shaima Ahmed. The Methodology of Separation in Hadiths of ‘Al-Adab Al-Mufrad’ Book by Imam Al-Bukhari. Adab al-Rafidayn, 2023.
6. Wan Mohd Aswadi Wan Mat Yim, Norsaleha Mohd Salleh. Fiqh Imam al Bukhari dalam Kitab Adab al Mufrad: Satu Sorotan Awal. 2025.
7. Wan Mohd Aswadi Wan Mat Yim. Metodologi Imam Al-Bukhari Dalam Al-Adab Al-Mufrad: Antara Tarbiah Jiwa Dan Penyelesaian Sosial Manusia Moden.